MI HÁT A CZÉL A KÖZÉPISKOLAI NYELVTANÍTÁSBAN?

(Befejező közlemény.) *

III.

A gymnasiumi német utasítások ugyancsak «általában az oktatás czélját és módját» akarják kifejteni, «csak tájékozásul kivánnak szolgálni», mert hivatkozással arra, hogy «a német nyelv hazánk,különböző vidékein különböző mértékben és elterjedésben élő nyelv», hogy következésképp «a növendékek helyenként e nyelvnek kisebb-nagyobb, itt egészen elégtelen, másutt középszerü, itt-ott teljes ismeretével lépnek a középiskolába», maguk az utasítások hangoztatják, hogy «a német nyelv tanításában.... vidékenkint különböző mértéket s különböző módszert kell alkalmazni».

Bennünket ezúttal csupán a czél foglalkoztat, azért kérdjük, mi lehet ez a «*különböző mérték?*» A közfelfogás szerint, az igaz, nagyon különböző mértékben lehet idegen nyelvet megtanulni. Lehet nagyon jól németül tudni, de lehet «egy keveset» érteni hozzá. Az iskola ilyen általános meghatározásokkal be nem érheti. A hivatalos Utasításoktól elvárhatnók, hogy vagy megállapítanának minimumot és maximumot, vagy legalább körülírással próbálnák megjelölni, mennyit tudjon a tisztán magyar ajkú tanuló, ha érettségire jön, és mennyit követeljünk attól az ifjútól, a ki a középiskolába lépve már beszélt németül. E helyett az Utasítások a tantervben az egyes osztályok részére kiszabott tananyag feldolgozását tárgyalják. Ez a tanterv pedig nyilvánvalóan csak olyan iskoláknak szólhat, a hol a növendékek a német nyelv «teljes ismeretével» lépnek be az első osztályba. Csak így magyarázható, hogy heti 18 órát szánnak olyan czél elérésére, mely magasabb a latin nyelvtanítás elé tüzött czélnak, mely utóbbira pedig 49 óra, tehát majdnem háromszor annyi jut.

Hogy a német nyelvnek kiszabott óraszám ellen, bármennyit írtak is a gymnasiumi német tanítás sikertelenségéről, még az 1884-ben és 1888-ban kibocsátott ismeretes miniszteri rendeletek után sem történt felszólalás, azon nem csodálkozunk; hogy a magyar vidéki középiskolákban helyi tantervekkel nem igen szaporították a német studium

* L. Magyar Pædagogia 1897 januári füzetét.

idejét, azt is értjük. De hogy mindeddig nem tartották szükségesnek az Utasításokban arról a módszerről is beszélni, mely az utóbb említett intézetek «helyi viszonyainak» megfelelne, vagyis mely a német nyelvnek mint idegen nyelvnek való tanítását célozná, ezt már túlságos tartózkodásnak vehetjük. Vagy hogy jelen czikkünk sajátos tárgyára térjünk, mit tartalmaznak a gymnasiumi német utasítások arról az eljárásról, mely a tanulót az újabb német irodalom műveinek biztos nyelvtani alapon való megértésére vezeti, feltéve, hogy a tanulónak teljesen idegen a német nyelv? Nagyon sokat, vagy nagyon keveset, a hogy veszszük. Nagyon sokat, ha a latin tanításra vonatkozó utalásokat tekintjük, mert ezek az olvasmány tárgyalására, mint már említettük, mintaszerű utbaigazítást adnak. — Nagyon keveset, ha meggondoljuk, hogy minő arányban áll egyrészt a német nyelvi órák száma a latin nyelvekkel, másrészt a német utasításokban kitüzött anyag bőség tekintetében a latinnal.

A III. osztályban hetenkint három óra a nyelvgyakorlásra, egy óra olvasásra fordítandó (ez ép oly intézetekre szól, «hol az ifjuság járatlan a német nyelvben»). Ennél kevesebbet természetesen már nem lehet az olvasmánynak szánni, mely ily módon egészen szolgálatába áll a «nyelvgyakorlás» czéljának. Már itt látjuk az ellentétet tanterv és utasítások között. Amabban első helyen áll a «megértés», emebben az utolsóra jutott. Szó sem érhetné ezt a dispositiót, ha az Utasítások valahol kimondanák, vagy csak jeleznék, hogy a nyelvgyakorlás czélja, vagy legalább egyik czélja a tanterv követelte «megértés». De ez nem áll sehol, így még nem magyarázta senki az Utasításokban úgynevezett *gyakorlati* czélt.

A IV. osztályban a nyelvtan tanítására heti egy-két óra fordítandó, a többi óra (tehát ismét heti egy vagy két óra) «részben» olvasásra, részben vele kapcsolatos szóbeli és irásbeli gyakorlatokra. Az olvasmányra tehát ez osztályban az összes óráknak körülbelül egy harmada jut. Minden esetre haladás az előző osztályhoz képest, a hol csak egy negyed részszel szerepel.

Az V. osztályban nyelvtani gyakorlásnak kéthetenkint egy-egy óra szentelendő, de az olvasmánynak szánt időben *a)* az olvasmányt «mentül nagyobb mértékben fel kell használni a grammatikai ismeretek biztosítására és gyarapítására,» *b)* a nyelv szóbeli és irásbeli használatának tökéletesbítésére, *c)* a szókincs gazdagítására. Ez a harmadik feladat már szoros kapcsolatban áll az itt tárgyaltuk czéllal, a megértéssel. De a szókincs gazdagítása is kétféle irányban történhetik, és történik is rendesen. Idegen művek megértéséhez feltétel, hogy az idegen szónak magyar jelentését tudjuk. De nem szükséges a szótudás nehezebb oldala: a magyar szónak megfelelő idegent gyorsabban (beszéd közben) vagy lassabban (írás köz-

ben) megadni. A kinek még a «megértés» képezi egyik fő munkáját, mint a tisztán magyarul tudó tanulónak, annak a gymnasiumban rendelkezésre álló idő talán épen csak arra elegendő, hogy a szótanulás első, könnyebbik felét elvégezze. De ha a szó- meg irásbeli használat czéljából a másik felével is meg kell küzdeni, mi idő marad az elsőre? *d)* az V. osztály főolvasmányát kell tárgyalni, Herder Cid-jét. Ennek olvasása közben «Herder nyelvére és verselésére kellő figyelem fordítandó», még «gondosabban tárgyalandó a költeményben rajzolt idegen világ, főleg a cselekvő személyek gondolkodása és érzése, melyekből tetteik származnak» Világos dolog, hogy ilyen tárgyalással nagyon lassu lesz az olvasás menete és az a képesség, hogy a tanuló német írót nyelvileg könnyen megértsen, az V. osztály költői olvasmányából nem fog nagyon sok táplálékot meríteni. Nem lehet a Cidből sokat elolvasni (talán az Utasításokban kiemelt 50 románczot sem), hisz ott van még a két irányú próza olvasmány is, melyekhez *e)* történeti fejtegetések, *f)* stiláris magyarázatok füződnek. A mi idő ezekre esik, az jó részben elveszett a főczélra nézve.

Az V. osztály olvasmányának tehát hatos feladat jut, melyek közepette a «megértés» képessége hadd lássa, hogyan tud fejlődni. Még hetediknek vehetnők az érettségi vizsgálat követelményét: a magyarból németre való fordítást. Erről az Utasítások nem szólnak. Talán úgy vélik, ez is magától ered, magától gyarapszik, mint a megértés. Tudtommal még senki őket ezért meg nem szólta, tehát igazuk is lehet. A magam tapasztalata nem ezt bizonyítja. Én nem hiszem, hogy az a tanuló, a ki német tudás nélkül jön a gymnasiumba és itt tanterv meg utasítások szerint tanul németül, meg tudja állni helyét a nyelvtudás legerősebb próbáján, a magyar-német fordításban. Ehhez külön gyakorlatok, külön készülés útján juthat el csupán, ezekre pedig Utasításaink nem adnak sem időt, sem alkalmat. A tanterv maga legalább említésre méltatja őket, de az «eljárás», melyet az Utasításokban kellene szóvá tenni, eddig nálunk semmi figyelemben sem részesült. Az idegen nyelvtanításra vonatkozó sok furcsaság között ez egyike a legérdekesebbeknek: a gymnasiumban a latin meg német, a reáliskolában a német meg franczia érettségin magyarból való írásbeli fordítást kivánnak, de az erre való előkészítésnek methodikája egyáltalán nem létezik. Pedig természetes dolog, hogy a rendszeres előkészítés többet ér a rendszertelennél. Itt is csak az a fatalismus mutatkozik, melylyel az idegen nyelvet tanító középiskolai tanár sorsát elviselni kénytelen. Jó az Isten majd megsegít. És évről-évre tesznek nálunk érettségit, évről-évre egész sereg ifjú gyötrődik a magyar szövegnek németre való fordításával. El is készítik a fordítást, ezt a nehéz, nagyon nehéz feladatot elvégzik, és az eredmény marad, a mi volt: abiturienseink nem tudnak németül. Nem viselnők annyi nyugalommal sorsunkat, ha nem tudnók, hogy így van ez az

egész világon mindenütt, a hol csak idegen nyelvet iskolában tanítanak, és így is lesz ez mindaddig, a míg a nyelvtanításba a köznapi routine-t, a nyelvmesterek felfogását visszük be, a helyett, hogy némi rendszeres, ha lehet tudományos gondolkodással igyekeznők megállapítani a nyelvtanításnál is a *miért*-et, *hogyan*-t és *mennyi*-t. A míg az iskola a magántanítókkal akar versenyezni és «társalgás»-ra képesíteni, addig a mai állapot nem fog változni. A míg az iskola olvasni, írni, beszélni, fordítani meg grammatizálni akar egyszerre, találomra, a míg sok olvasással próbálja a fordítás képességét, sok szóbeli gyakorlattal a megértését fejleszteni, a míg stilisztikai, poetikai meg æsthetikai magyarázatokkal olvassa a nyelvileg alig megértett idegen műveket, addig az eredmény nem lehet más, mint a minő ma, addig minden idegen nyelvi tanítás pædagogiai torzkép marad.

A VI. osztályban az időbeosztás ugyanaz marad. Az olvasmányra szánt órák feladata itt *a)* német balladák tárgyalása, a minél nem «pusztán az irodalomtörténeti», hanem *b)* «inkább a tárgyi szempont legyen irányadó», azonban «az írók életére és a ballada és románcz terén való működésére» is tekintettel kell lenni, hogy *c)* «a tárgyalás végén összefoglaló áttekintés legyen adható a ballada és románcz történetéről Németországban», és *d)* «a két műfaj eredetének s változó értelmének felvilágosításával» is járjon az olvasás, *e)* «a költői olvasmány irásbeli házi gyakorlatokra» is felhasználandó, melyek «az iskolában mindig előbb tárgyalandók s a kidolgozás alapjául ajánlott dispositiók megbeszélendők», *f)* a prózai olvasmány a történeti, szónoki és értekező stilus mintáit nyújtsa, melyeknek magyarázata «a darab teljes tartalmára és stiláris alakjára» terjedjen, azonfelül *g)* «egyes rhetorikai kérdéseknek és fogalmaknak» jeles értekező tárgyalása» is «tekintetbe jő», *h)* vegyük még hozzá a költői olvasmánynál ajánlott «magyar és német rokontartalmu művek összehasonlító jellemzését» és *nyolczas* feladattal látjuk szemben a VI. osztály német tanárát. Kétség sem fér hozzá, hogy nagyon sokat lehet ily módon tanulni, de az olvasott anyag mennyisége fordított arányban áll a kitüzött feladatok alapos teljesítésével. Minél több gondot fordítanak az elméleti fejtegetésekre, annál kevesebbet halad a megértés képessége.

A VII. osztályban az olvasmány természete és az «elméleti anyag» fontossága még lassubbá teszi az olvasás menetét. Itt ugyanis *a)* «a német nyelv tanára a német és a külföldi irodalmakból szemelt mutatványok ismertetésével kiegészíteni törekedjék» a poetika tárgyalását, *b)* szinte meglepő a VII. osztály számára adott amaz utasítás, hogy «a magyarázatban főfúly a német szövegnek teljes megértésére, a német kifejezésmód sajátságaira fektetendő». Végre tehát egy intő szó, mely a tanárt megmentheti attól, hogy a tanterv által kitüzött első czélt szem

elől téveszsze; *c)* ha örömmel veszszük a közvetlenül erre következő figyelmeztetést, miszerint «a dráma legtöbb alkalmat nyujthat.... a szókincs gyarapítására, sajnálattal olvassuk ezzel ugyanegy mondatban, hogy a drámai olvasmány *d)* «a nyelv szóbeli gyakorlására» is a legjobb alkalom; *e)* a VII. osztály utasításai különben is több figyelembe veszik a tantervet. Itt találjuk azt az emlékeztetőt, hogy «az eltérő kifejezések, fordulatok, szórendi sajátságok gyüjtése, a mit az V. osztálytól fogva a tanterv értelmében szem előtt kell tartani, ez osztályban is szorgalommal folytatandó». Azonnal meglátjuk, mennyi alkalom jut erre. Mert ez a gyüjtés párhuzamosan halad az olvasással, és minél kevesebbet olvashatunk, annál szükebb lesz az a gyűjtemény; *f)* «az eposnál és drámánál a szereplő személyek beható, lépésről-lépésre pontosan előhaladó jellemzése követelendő, még pedig nemcsak a fő, hanem némely mellékes személyeké is». Ez ugyan látszólag az irásbeli feladatokra vonatkozik, de bizonyára az osztályban is tárgyalásra jut. Ha ezt a hatos feladatot tekintjük, kérdés támad, mennyit olvashatnak majd a kijelölt művek közül? A VII. osztály számára adott canon kitünően van összeállítva. Annál fájdalmasabb érzéssel tapasztalja a buzgó tanár, mennyi szépet meg jót *nem* olvashat növendékeivel. Ennyi remek művet kijelölni és oly kevés időt adni! Ily kegyetlenségre csak a görög istenek büntetéseiben akadunk!

A gymnasium VIII. osztályának írt tanterv és utasítások valósággal pædagogiai curiosumnak vehetők. *Hetenkint 2, mondd két óra német tanitás!* Ez, tekintve az érettségi idejét, az egész évben körülbelül 60 óra. Ebben a hatvan órában a következőt kell elvégezni: *a)* Lessing, Goethe és Schiller élete és munkásságát tárgyalni; *b)* Goethe vagy Schiller valamely drámáját elolvasni; *c)* prózai olvasmánynyal «a német classicus irodalom fejlődésének és gondolati tartalmának megvilágítására» anyagot nyújtani; *d)* «történeti és æsthetikai, részben philosophiai stilussal» foglalkozni; *e)* az év utolsó részében «egynéhány oly alapvető értekezés» olvasandó, «melyek kapcsolatban az osztály logikai tanulmányával, a tudományos munkásság problemái és módszerei körül tájékoztatnak»; *f)* «különös figyelem fordítandó a tudományos műnyelvre, a szakkifejezésekre», és fontos «hogy a tanár a műnyelvbe foglalt gondolatokat lehetőleg a közönséges kifejezésmód szavaiba és minden esetben magyar nyelvre is lefordíttassa; *g)* a magánolvasmány, az utasítások szerint is, csak úgy lévén gyümölcsöző, «ha a tanár megfelelően vezeti és támogatja», az osztályban minden esetre időt kell rá fordítani. És hol van még a nyolczadik feladat, a magyar-német fordítási gyakorlatok? Az érettségi ideje közeledik, szabad-e erről teljesen megfeledkezni? Szabad-e a rendelkezésre álló időt csupa olyan tanulmányra fordítani, melyről a vizsgálaton nem kell beszámolni?

Világos dolog, hogy a gymnasiumi német Utasításaink valami ideális iskola számára készülhettek. Lehet, hogy azok, a kik szerkesztették, ezt a manapság ideális iskolát valónak ismerték. De úgy látszik, az idők megváltoztak. Még teljesen német vidéken sem lehet olyan tanuló anyagot találni, mely a mai tantervvel meg utasításokkal boldogulna. Ezek oly maximumot követelnek, mely elérhetetlen. Németországban sem tudnák elérni heti 18 órában és olyan érettségivel, mely merőben mást kíván, mint a mit tanultak. Helyi tantervekkel ilyen visszás helyzeten nem lehet segíteni. Miben is állhatna a helyi tanterv? Egy-egy osztályban talán egy-egy heti órával megtoldanák a németre szánt időt. Elég volna ez olyan két nagy czél elérésére, mint «az újabb irodalom megértése» és a magyar-német érettségi fordítás? Kivált, ha a tanítás a mai Utasítások értelmében történnék? Még egyetlen kísérletről sem hallottam, mely ellenem bizonyítana. Pædagogiai irodalmunkban a gymnasiumi német tanítás kérdése mindig csak *módszer* kérdése gyanánt szerepel. Szaktársaim a módszertől várják a boldogulást. Pedig meggyőződésem szerint előbb a német tanítás *czélja* meg *ideje* iránt kellene megállapodni, azután tárgyalhatnók az eljárás mivoltát. Hány kitünő módszert ajánlottak már és mégis ott vagyunk, a hol voltunk. Pædagogiai axioma, hogy előbb a tanítás czélja tüzendő ki, azután állapítandó meg a módszer. Az idegen nyelveknél, mintha magától értetődnék a czél: *megtanulni* latinul, vagy németül, vagy francziául. Csakhogy ez nem olyan egyszerü feladat, mint a milyen röviden kifejezhető. Mert nem olyan egyszerü dolog valamely *nyelvet tudni.* Ennek a psychologiája még kifejtendő, csak azután lehet majd szó igazán tudományos módszerről. Az utolsó évtizedek az inductiv módszerrel csak a legáltalánosabb irányt jelölték meg. Evvel magával még nem sokat értünk el. Bizonyítja az eredmény. *Nyelvtudás* dolgában nem érnek el többet, mint azelőtt. Ollendorf és Ahn korlátlan uralkodása idejében csak annyi ember tanult meg idegen nyelvet, mint ma. Talán még több is. Odáig sohasem juthatunk, hogy a nyelvtanítás czélját fokonkint azzal a pontossággal állapíthatnók meg és tüzhetnők ki számukra az anyagot, mint akár a mathematikában. De teremteni kell itt is valami rendszert, mely a nyelv tágas birodalmában a tanítót útba igazítsa és ne hagyja találomra ide s tova kószálni. Feldolgozva eleddig csak a nyelvtan van. De még ez sem a tanítás szempontjából. Szókincs, phraseologia, stilus, ezekkel mindenki úgy boldogul, a hogy tud. Csoda-e, ha sehol sem dicsekednek eredménynyel, legfeljebb az eljárás új módjával? Olasz lyceumi tanulótól, a ki franczia földön nevelkedett, csak úgy hallottam panaszként: à l' école on n'apprend rien (az olasz középiskolai franczia tanításról folyt beszélgetésünk), mint párisi ismerőseimtől (a németet illetőleg). Ha a módszeren mulnék, már rég segítettek volna a bajon.

IV.

A mit az előzőkben a gymnasiumi latin és német utasításokról kisérlettem meg bizonyítani, az áll a reáliskolai német és franczia utasításokról. Ezeknek taglalásával nem akarom ezuttal szives olvasóim türelmét próbára tenni.

Legyen szabad egyszerüen ráutalni azokra a felolvasásokra, melyekben a Magyar Pædagogiai Társaság 1894 novemberi ülésén (megjelent a Magyar Pædagogia 1894 deczemberi számában) és az Országos Középisk. Tanáregyesület budapesti szakosztályában (megjelentek az O. K. T. E. Közlöny 1895. évfolyamában) e tárgyról panaszaimat elmondtam. Sajnos, nem dicsekedhetem azzal, hogy középiskolai szaktársaim körében valami élénk visszhangot keltettek volna panaszaim. Sokan szólaltak fel, de úgy szólván egyhangulag azt hirdették, hogy a reáliskolában igenis meg lehet valósítani a tanterv és utasítások által kitüzött czélt: meg lehet tanítani német beszédre is, francziára is; elérhető az is, hogy az érettségin tudjanak magyar szöveget németre is, francziára is fordítani, a német irodalomtörténetet is el lehet végezni, és német meg franczia művek olvasására is képesíteni. Mi marad egyéb hátra, mint megadni magamat és bevallani, hogy én nem tudom mindezt elérni. Ez a nyilt vallomás legyen mentségem azért a vállalkozásért, hogy e sorokban újra elmondtam kétségeimet legalább a gymnasiumi nyelvtanítás ügyében.

(Szeged.) BARTOS FÜLÖP.

AZ IFJUSÁG MŰVÉSZETI NEVELÉSÉRŐL.

Régóta és sokszor hangoztatták modern nevelési rendszerünkkel szemben azt a követelést, hogy iskoláinkban a művészeti képzésnek helyet juttassunk s ezáltal társadalmi műveltségünknek egy érezhető nagy hézagát pótoljuk. Mert ez idő szerint ifjuságunknak nem nyújtjuk azt a magasabb, általános műveltséget, melyre minden nevelésnek a tudományos előkészítés és a nemes erkölcsű jellemesség fejlesztése mellett törekednie kell. Iskoláink csak egyoldalú irodalmi műveltséget adnak, melyből egy fontos elem, a művészeti képzés, az æsthetikai izlés kellő ápolása hiányzik. A szép iránt való érzék és fogékonyság mindenkivel veleszületik; az emberi lélek e tehetségét nem szabad elhanyagolni, hogy meg ne foszszuk az élet egyik legnemesebb gyönyörétől, a művészeti alkotások megértésétől és élvezetétől. Kivánatos és hasznos ez különösen anyagias korunk közepett, mert az e tiszta forrásból fakadó